

Καραντίνες και λοιμοκαθαρτήρια στα Ιόνια νησιά

Βάννα Πανδή-Αγαθοκλή,
Δρ. χημικός-ερευνήτρια

Περίληψη: Μετά από ολέθριες για την Ευρώπη επιδημίες πανώλης, η βενετική κυβέρνηση είναι η πρώτη ανάμεσα στα ευρωπαϊκά κράτη, που από τις αρχές του 15ου αιώνα εφάρμοσε την απαγόρευση επικοινωνίας ταξιδιωτών, που κατέπλεαν από ύποπτα για ασθένειες λιμάνια.

Περί το 1750 οι Ενετοί κατασκεύασαν διάφορα λοιμοκαθαρτήρια στις δαλματικές ακτές και τα Ιόνια νησιά.

Αλληλογραφία:
Βάννα Πανδή – Αγαθοκλή
Δημητρίου Φαληρέως 21
18547 Νέο Φάληρο
Πειραιάς

Τηλέφωνα:
Νέου Φαλήρου: 210-4812594
Κύμης Ευβοίας (θερινούς μήνες):
22220-24289
Κέρκυρας: 26610- 31364

Λέξεις κλειδιά:
Λοιμοκαθαρτήρια, Καραντίνα, Απολύμανση,
Ενετοκρατία, Ιόνια νησιά

Εισαγωγή

Τα κράτη για να προφυλάξουν τους πολίτες τους από την δια θαλάσσης μετάδοση λοιμωδών νόσων από χώρες, όπου υπήρχαν αυτές, εφαρμόζουν την κάθαρση, η οποία συνίσταται στην απομόνωση των επιβατών προ της ελευθεροεπικοινωνίας τους.

Η απομόνωση αυτή γίνεται ή μέσα σε πλοίο ή σε λοιμοκαθαρτήρια, που είναι συνήθως εγκατεστημένα σε μικρά νησιά έξω από τα λιμάνια.

Ο χρόνος της απομόνωσης εξαρτάται από τη νόσο κατά της οποίας επιβάλλεται. Για χολέρα και πανώλη ο χρόνος δεν μπορεί να υπερβεί τις πέντε ημέρες και για εξανθηματικό τύφο τις 14.

Η κάθαρση είναι ή πραγματική, όταν ενεργείται απολύμανση του πλοίου και των επιβατών στο λοιμοκαθαρτήριο, ή επιτηρητική, όταν κατ' αυτήν απαγορεύεται απλώς η επικοινωνία με την ξηρά. Όσο διαρκεί η κάθαρση, στο πλοίο κυματίζει η σημαία με το διεθνές κίτρινο σήμα Q, το λεγόμενο σήμα κάθαρσης ή καραντίνα.

Στους νεότερους χρόνους, η απομόνωση ύποπτων ασθενών¹ εφαρμόστηκε κατά πρώτον το 1377 στην Ragusa (σημερινό Dubrovnik) για 30 ημέρες (trentina) και αργότερα επεξετάθηκε σε 40 ημέρες (quarantina). Αυτό διότι κατά αρχαία αντίληψη υπετίθετο ότι οι οξείας μορφής ασθένειες (μαζί και οι λοιμώξεις) μπορούσαν να διαρκέσουν το πολύ 40 ημέρες. Η προθεσμία των 40 ημερών παίζει ένα ρόλο και στη Βίβλο. Σε καιρούς επιδημιών απόλυτη απομόνωση διενεργήθηκε στη Β. Ιταλία (Reggio nell' Emilia) ήδη τον πρώιμο 14ο αιώνα.

Ιδιαίτερα, στο χώρο της Μεσογείου δημιουργήθηκαν πολυάριθμα λοιμοκαθαρτήρια αρχικά σε μικρά νησιά, όπως π.χ. στη Νεάπολη, την Ανκόνα κ.λ.π.

Ιστορικά

Η Βενετία, όπως είναι γνωστό² κατέλαβε τα Κύθηρα το 1363 και την Κέρκυρα το 1386. Τα άλλα νησιά τα κατέλαβε ύστερα από εκατό χρόνια, το 1483. Εν τω μεταξύ είχε στην κατοχή της αρκετά από τα νησιά του Αιγαίου και πολλά λιμάνια της Δ. Πελοποννήσου, καθώς και την Κρήτη και την Κύπρο.

Από τον 10^ο έως τον 16^ο αιώνα μαρτυρούνται³ στη Βενετία περισσότερες από 40 επιδημίες πανώλης, συμπεριλαμβανομένης και εκείνης του 1348, που ανάγκασε το Μεγάλο Συμβούλιο να εκλέξει τρία μέλη του με τον τίτλο του «Προβλεπτή της υγείας των χερσαίων εδαφών» και να επιμεληθούν την εξάλειψη της επιδημίας, αλλά και τη μελλοντική πρόληψη.

Μετά την τρομερή επιδημία πανώλης του 1423, η οποία επέφερε μεγάλο όλεθρο στην Ευρώπη⁴, η βενετική κυβέρνηση είναι η πρώτη ανάμεσα στα ευρωπαϊκά κράτη, που μελέτησε το θέμα και κατέληξε στο συμπέρασμα περί της ανάγκης λήψεως μέτρων αποκλεισμού ανθρώπων και εμπορευμάτων. Έτσι για πρώτη φορά εφαρμόστηκε η κάθαρση, η απαγόρευση δηλ. της επικοινωνίας των πλοίων, τα οποία καταπλέουν από ύποπτα λιμάνια. Ήδη στη Βενετία είχαν ιδρυθεί, από το 1182, λεπροκομεία, όταν η νόσος αυτή ήταν πολύ διαδεδομένη στην Ευρώπη. Έτσι μετά την τρομερή επιδημία πανώλης το 1423 η βενετική Γερουσία αποφάσισε να ιδρύσει κάτι παρόμοιο και για τους πανωλόβλητους. Για το σκοπό αυτό ίδρυσε το πρώτο λοιμοκαθαρτήριό της σ' ένα από τα νησάκια της Βενετίας, όπου βρισκόταν το μοναστήρι των Αυγουστίνων μοναχών, αφιερωμένο στη Santa Maria di Nazaret.

Πολλοί ιστορικοί⁵ πιστεύουν ότι κατά παραφθορά της λέξεως Ναζαρέτ πήραν τα λοιμοκαθαρτήρια το όνομα Lazzareti. Η άποψη αυτή δε φαίνεται να ευσταθεί, γιατί είναι γνωστό ότι απομονωτήρια είχαν ιδρυθεί στην Ευρώπη από το 13^ο αιώνα και ονομάζονταν Λαζαρέτα, επειδή προστάτης τους θεωρείτο ο Άγιος Λάζαρος, σε αντιδιαστολή με τα λοιπά νοσοκομεία, που ονομάζονταν

Hospitali.

Πιο σωστό φαίνεται ότι ονομάστηκαν έτσι, επειδή ο Άγιος Λάζαρος θεωρείται από την Καθολική Εκκλησία ως προστάτης των λεπροκομείων και γενικότερα των νοσοκομείων, που νοσήλευαν ασθενείς πάσχοντες από μεταδοτικά νοσήματα, σύμφωνα με το γνωστό χωρίο του Ευαγγελιστή Λουκά «... πτωχός δε τις ονόματι Λάζαρος εβέβλητο προς τον πυλώνα αυτού ειλικωμένος» (κεφ. ιστ', 20). Έκτοτε όλα τα λοιμοκαθαρτήρια ονομάστηκαν Λαζαρέτα.

Στα λοιμοκαθαρτήρια αυτά περιορίζονταν οι προερχόμενοι από ύποπτα μέρη για 40 ή και λιγότερες ημέρες, ανάλογα με τις αποφάσεις του Υγειονομείου, η δε περίοδος αυτή ονομαζόταν καραντίνα (quarantina). Παράλληλα τα εμπορεύματά τους υποβάλλονταν σε αερισμό και απολύμανση. Ο προσδιορισμός των 40 ημερών σε απομόνωση δεν ήταν τυχαίος, ούτε φαίνεται ότι επιβλήθηκε για λόγους επιστημονικούς. Ορίστηκε, από ό,τι φαίνεται, από τους καθολικούς επισκόπους, επειδή ακριβώς τόσες ημέρες είχε απομονωθεί για προσευχή ο Χριστός στην έρημο, ο Μωϋσής στο Όρος των Ελαιών κ.ά.

Στη συνέχεια, με απόφαση της Ενετικής Συγκλήτου³ θεσμοθετήθηκε το 1486 για πρώτη φορά το Αρχείο (Magistrato) της Υγείας. Τρία μέλη του Μεγάλου Συμβουλίου εκλέχθηκαν με τον τίτλο του Προβλεπτή. Ως τα μέσα του επόμενου αιώνα η δικαιοδοσία των Προβλεπτών Υγείας διευρύνθηκε⁶ και το 1535 δημιουργείται ο θεσμός των «Sopraproveditori alla sanita» (πρόσθετοι υγειονομικοί Προνοητές), για την αποδοτικότερη διοίκηση σε θέματα υγείας, τόσο στη Βενετία, όσο και στην Επικράτειά της. Οι Proveditori και οι Sopraproveditori έπρεπε να είναι ευγενείς και όφειλαν να επιτηρούν την πορεία των επιδημικών και ενδημικών ασθενειών ανθρώπων και ζώων, το έργο των ιατρών, τη λειτουργία των νοσοκομείων, τη διακίνηση των εδωδίων. Ανάμεσα στα άλλα τους καθήκοντα είχαν και την ευθύνη της λειτουργίας του λαζαρέτου, εξέταζαν τα πιστοποιητικά υγείας των πλοίων, επέβαλαν καραντίνα, αν το έκριναν σκόπιμο, την καταστροφή του φορτίου και της αλληλογραφίας. Αλληλογραφούσαν επίσης με τους διπλωματικούς αντιπροσώπους και απεσταλμένους της Βενετίας στο εξωτερικό και με ξένα υγειονομικά Ιδρύματα. Έτσι γνώριζαν αν ένα καράβι ερχόταν από ύποπτη για ασθένεια χώρα και λάβαιναν τα μέτρα τους για να προλάβουν τυχόν επέκταση της επιδημίας.

Γύρω στο 1750 οι Ενετοί κατασκεύασαν διάφορα λοιμοκαθαρτήρια στην ακτή της Δαλματίας⁷ και στα Ιόνια νησιά, καθώς και υγειονομικά κτήρια, τα οποία έλεγχαν τη διέλευση των εμπορευμάτων, που προέρχονταν από το εσωτερικό της τότε Τουρκίας.

Σε γενικές γραμμές η δομή⁸ των κτηρίων των λοιμοκαθαρτηρίων αποτελούσε παραλλαγή ενός κοινού σχεδίου: Ένα περίκλειστο τετραγωνισμένο κτίσμα με εξωτερικούς τοίχους, χωρίς ανοίγματα, μία στοιχειώδης διαρρύθμιση των εσωτερικών χώρων με κάθετα χωρίσματα και

μία και μοναδική είσοδος κάτω από τον συνεχή έλεγχο του επικεφαλής των φυλάκων, ήταν τα κύρια χαρακτηριστικά του. Η είσοδος οδηγούσε σε ένα αίθριο-χώρο συγκέντρωσης των ταξιδιωτών και των πληρωμάτων. Οι αποθήκες και τα διαμερίσματα των εγκλειστων βρίσκονταν στις δύο ή στις τρεις από τις τέσσερις πλευρές του κτίσματος. Μέσα στα όρια του κτηρίου προβλεπόταν και η λειτουργία μικρών ναών και ένα πηγάδι ή μία στέρνα.

Σε αντίθεση με τα μέτρα που λήφθηκαν στα Επτάνησα κατά τη διάρκεια του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα, η ηπειρωτική χώρα, που ήταν κάτω από την οθωμανική κατοχή, είχε μια διαφορετική νοοτροπία για την αντιμετώπιση της ασθένειας⁷. Η απομόνωση των ασθενών και η καραντίνα δεν ήταν κοινές πρακτικές. Το ίδιο και όλη η Ανατολική Μεσόγειος, επίσης κάτω από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, δεν θέλησε να υιοθετήσει τους υγειονομικούς ελέγχους για την πρόληψη. Κατά συνέπεια η πανώλη συνέχιζε να προκαλεί επιδημίες μέχρι και το πρώτο μισό του 19ου αιώνα. Αυτές οι επιδημίες είχαν καταστρεπτικές δημογραφικές και οικονομικές συνέπειες.

Έτσι όλα τα πολυάνθρωπα εμποροναυτικά κέντρα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μαστίζονταν από την πανούκλα⁹. Η επιδημία θέριζε κυρίως τους Τούρκους, που εξ' αιτίας θρησκευτικών προκαταλήψεων απόφευγαν κάθε υγειονομική προφύλαξη, οργάνωση λοιμοκαθατηρίων κ.λ.π. Ο Γάλλος περιηγητής G.A. Olivier γράφει σχετικά «Πιστεύοντας οι Μουσουλμάνοι ότι ο άνθρωπος δεν μπορεί να μεταβάλει τη βουλή του Θεού, θεωρούν έγκλημα κάθε προφύλαξη εναντίον της φριχτής αρρώστιας. Έτσι σ' ολόκληρη την Οθωμανική Αυτοκρατορία η επικοινωνία ήταν ελεύθερη και δε λειτουργούσαν στα λιμάνια λαζαρέτα».

Επίσης ξένοι περιηγητές μαρτυρούν¹⁰ ότι, ενώ στις περισσότερες περιοχές της Αυτοκρατορίας και στην ηπειρωτική Ελλάδα από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα είχε αρχίσει να εφαρμόζεται ο υγειονομικός έλεγχος και μέτρα κατά των επιδημιών, στην οθωμανική Πρωτεύουσα η πανούκλα θέριζε κάθε τόσο μυριάδες ψυχές. Όπως πληροφορήθηκε ο περιηγητής Mac Michael δεν υπήρχαν δυνατότητες για την εφαρμογή υγειονομικών μέτρων, επειδή ο πληθυσμός ήταν μεγάλος και η Διοίκηση, ανεπαρκής και ανίσχυρη. Η αδιαφορία ωστόσο αποδιδόταν και σε άλλα, περισσότερο πρακτικά, αίτια. Ο Άγγλος συγγραφέας Charles Maclean, που μελέτησε το πρόβλημα των επιδημιών στην Ανατολή, έγραφε: «Όπως είναι γνωστό ο Σουλτάνος κληρονομεί ένα μεγάλο ποσοστό των περιουσιών των υπηκόων, που πεθαίνουν. Όταν η επιδημία αφανίζει όλα τα μέλη μιας οικογένειας, γίνεται κληρονόμος ολόκληρης της περιουσίας. Η πανούκλα του 1813 χάρισε μεγάλους θησαυρούς στο σουλτανικό θησαυροφυλάκιο».

Κατά την άφιξη των γαλλικών δυνάμεων κατοχής στα Επτάνησα¹¹, το 1807, η οργάνωση της δημόσιας υγείας διέπετο από κανόνες, που είχαν θεσπισθεί την περίοδο της Ενετοκρατίας και της Επτανήσου Πολιτείας. Είχε

προηγηθεί το Μάιο του 1802 η ίδρυση του Ιατρικού Κολλεγίου, ενός συλλόγου που είχαν συστήσει Επτανήσοι γιατροί με κύριους σκοπούς την αντιμετώπιση των επιδημικών ασθενειών και τον έλεγχο της επιστημονικής κατάρτισης των γιατρών.

Τότε τηρήθηκαν πιστά οι υγειονομικοί κανονισμοί για την προφύλαξη των Ιόνιων νησιών από επιδημικές ασθένειες. Η χρονική στιγμή που κορυφώθηκε η επαγρύπνηση των υγειονομικών Αρχών συνέπιπτε με την εμφάνιση επιδημιών πανώλης σε γειτονικά εδάφη, όπως π.χ. τον Σεπτέμβριο και Οκτώβριο του 1812, όταν είχε εξαπλωθεί η πανώλη στη Θεσσαλία, Κων/πολη, Θεσσαλονίκη και στο νησί της Αδριατικής Λίσσα. Τα μέτρα που είχαν ληφθεί για την προφύλαξη της Κέρκυρας ήταν αυστηρά. Ο Γενικός Κυβερνήτης Donzelot με απόφαση που εξέδωσε τις 10 Οκτωβρίου 1812, διέτασσε περιπολίες των πολεμικών πλοίων, προκειμένου να εμποδιστεί κάθε παράνομη αποβίβαση επιβατών, εμπορευμάτων ή ζώων στο νησί. Συμπερασματικά, η υγειονομική πολιτική της γαλλικής Διοίκησης πρέπει να θεωρηθεί ως επιτυχημένη, διότι κατάφερε να συγκροτήσει ευέλικτες επιτροπές, να προσδώσει κοινωνικό χαρακτήρα στην ιατρική περίθαλψη και να προστατεύει με επάρκεια τη δημόσια υγεία από τις επιδημίες.

Και επί Αγγλοκρατίας¹² η Πολιτεία απέδιδε μεγάλη σημασία στα υγειονομικά θέματα, με σκοπό την αποτελεσματική προστασία της υγείας των πολιτών. Τα αυστηρά υγειονομικά μέτρα, ιστορική συνέχεια των δραστικών μέτρων της Ενετοκρατίας, γίνονταν πραγματικά δρακόντεια σε περίπτωση επιδημίας ή απειλής από επιδημίες, που μαστίζαν τη Μεσόγειο και την Ανατολή.

Γενικά, σύμφωνα με τις απόψεις του Αγγλου αρχιατρού της Μεσογείου Hennen¹³, η κατάσταση, που θεωρούσε ζοφερή, πριν έλθουν οι Άγγλοι, μεταβλήθηκε αυτόματα σε ρόδινη. Η γνώμη του πρέπει να εξετασθεί κάτω από το πρίσμα της ιδιότητάς του, γιατί δεν μπορούμε να δεχθούμε ανεπιφύλακτα όλα όσα μαρτυρεί για την άθλια κατάσταση επί της Ενετοκρατίας και των διαδόχων καταστάσεων, που μπορεί πράγματι να μην ήταν άριστη, αλλά δεν ήταν και δραματική, ούτε βέβαια ότι η Αγγλοκρατία, παρά τις αναμφισβήτητες βελτιώσεις που έκανε, έλυσε πλήρως τα προβλήματα της κάθαρσης και «εξυγίανε» το όλο σύστημα. Ας προστεθεί εδώ ότι στα Υγειονομεία από το 1818 οι επιβιβαζόμενοι και αποβιβαζόμενοι επιβάτες πλήρωναν ειδικά τέλη, όπως επίσης και για την απολύμανση των πραγμάτων τους. Τα Υγειονομεία ακόμη εισέπρατταν τέλη για την απολύμανση των εμπορευμάτων και για την παραμονή στο Λαζαρέτο. Υπεύθυνοι για την καταβολή της πληρωμής όλων των δικαιωμάτων, εκτός του λοιμοκαθατηρίου και της κάθαρσης των πραγμάτων, είναι οι κυβερνήτες των πλοίων.

Την εποχή της Αγγλοκρατίας⁵ πολλές επιδημίες, μικρές και μεγάλες, ξέσπασαν στα Ιόνια νησιά. Φοβερότερες ήταν οι επιδημίες της πανώλης και της χολέρας, που αποτελούσαν το μόνιμο πονοκέφαλο της Κυβέρνησης,

των Υγειονομικών Υπηρεσιών και των γιατρών και το κύριο φόβητρο του πληθυσμού, αλλά και για την πρόληψη των οποίων είχαν επιστρατευτεί αυστηρότατα υγειονομικά μέτρα, πολλά από τα οποία ταλάνιζαν τον πληθυσμό και δημιουργούσαν προβλήματα οικονομικά στους πολίτες και το κράτος.

Εκτός από τις μεγάλες επιδημίες της πανώλης του 1815 στην Κέρκυρα, και του 1816 στην Κεφαλονιά, της χολέρας του 1850 στην Κεφαλονιά, του 1855 στην Κέρκυρα και του 1856 στη Ζάκυνθο, και άλλες επιδημίες μικρότερης σημασίας και έκτασης αναφέρονται στην ίδια περίοδο, όπως η επιδημία ευλογιάς του 1837 στην Κεφαλονιά, Ζάκυνθο και Λευκάδα, μηνιγγίτιδας στην Κέρκυρα του 1843-1844, τύφου και άλλων.

Σε περίπτωση που μία επιδημία ξεσπάσει σε κάποιο νησί τότε, εκτός από τα προληπτικά μέτρα, που παίρνονται για την αποφυγή της επέκτασης της νόσου στα υπόλοιπα νησιά, συγκροτείται ειδικό «Ιατροσυνέδριο» στην Πρωτεύουσά του και «Ιατρικές Επιτροπές» στις άλλες πόλεις, που εποπτεύουν τους γιατρούς των περιοχών. Κατ' αρχήν, όταν ξεσπάσει μία επιδημία, οι Υγειονομικές Αρχές αναλαμβάνουν μία πραγματική ανάκριση για να εντοπίσουν τα πρώτα κρούσματα και τον τρόπο, που η επιδημία μπήκε στο νησί. Λαμβάνονται σκληρά στρατιωτικά μέτρα για την απομόνωση των πόλεων. Ιδρύονται πρόσκαιρα νοσηλευτήρια, κυρίως με τη μετατροπή μοναστηριών και εκκλησιών σε νοσοκομεία και υπαίθρια στρατόπεδα για τους υπόπτους. Απολυμαίνονται τα αντικείμενα των υπόπτων και ακόμη καίγονται τα σπίτια των αρρώστων.

Όσον αφορά τη χολέρα μέχρι το 1830 ήταν εντελώς άγνωστη στην Ευρώπη¹⁴. Ούτε οι αρχαίοι συγγραφείς (Ιπποκράτης, Γαληνός, Αρεταίος κ.λ.π.), ούτε οι νεότεροι αναφέρουν κάτι σχετικό περί επιδημιών χολέρας. Μόνο γύρω στο 1750 Ευρωπαίοι ταξιδιώτες στην Ινδία διαπίστωσαν την ύπαρξη της νόσου. Η πρώτη εμφάνισή της στα εδάφη του ελληνικού κράτους συνέπεσε περίπου με τα πρώτα βήματα της Καποδιστριακής Πολιτείας, η οποία εξαιτίας της συγκυρίας περιορίστηκε μάλλον στην παρακολούθηση της ασθένειας, παρά επεκτάθηκε σε μέτρα αντιμετώπισής της. Προϋπήρχε πρόσφατη επιδημία πανώλης. Έτσι, ουσιαστικά οι πρώτες προσπάθειες συγκρότησης ενός δικτύου λοιμοκαθαρηθρίων και υγειονομικών σταθμών ανάγονται στην Οθωνική περίοδο.

Κέρκυρα

Είναι το βορειότερο από τα Επτάνησα με έκταση 588 km². Οι Ενετοί έγιναν κύριοι του νησιού το 1386 και εξαιτίας της γεωγραφικής της θέσης προόριζαν τη νέα τους κτήση ως λιμάνι-σταθμό για τα πλοία, που μετέφεραν τα προϊόντα προς τη Βενετία από την Ανατολή και αντίστροφα.

Έτσι προέκυψε μία συνεχής διέλευση ταξιδιωτών από το λιμάνι, που ο συγχρωτισμός τους με τους κατοί-

κους εγκυμονούσε σημαντικούς κινδύνους προσβολής του πληθυσμού από επιδημίες¹⁵. Έχοντας μάλιστα υπόψη τα οικιστικά και υδρευτικά προβλήματα της πόλης, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι η πόλη της Κέρκυρας ήταν ιδιαίτερα ευάλωτη από επιδημίες, όπως εξάλλου προκύπτει και από τις μαρτυρίες των πηγών.

Για τους παραπάνω λόγους, όλος ο μηχανισμός, που η Βενετία είχε επινοήσει στα λιμάνια της, για να εμποδίσει την εξάπλωση των επιδημικών ασθενειών με τη μεταφορά των προϊόντων, εφαρμόστηκε και στην Κέρκυρα,³ όπως και σε άλλες κτήσεις του θαλάσσιου κράτους της, με τις οποίες βρισκόταν σε επικοινωνία. Έτσι, ήδη από το 1545 το Κερκυραϊκό Συμβούλιο εκλέγει τρεις Προβλεπτές Υγείας (Proveditori alla Sanita), και το 1588 με Συγκλητική απόφαση θεμελιώθηκε το πρώτο υποτυπώδες λοιμοκαθαρητήριο.

Οι Προβλεπτές είχαν σημαντικές αρμοδιότητες στον έλεγχο της διακίνησης του πληθυσμού και των πλοίων, της απομόνωσης των υπόπτων και αποστείρωση των αντικειμένων τους, στη νοσηλεία των ασθενών και στην καταστροφή των πραγμάτων τους και γενικά σε κάθε υγειονομικό μέσο, που αποσκοπούσε στην υγειονομική προάσπιση και ασφάλειά του.

Οι ιδιοκτήτες των πλεούμενων, οι καπετάνιοι ή γραφείς ήταν υποχρεωμένοι να παρουσιασθούν και να καταθέσουν στο Υγειονομείο της Κέρκυρας, όταν έφθαναν στο λιμάνι της³. Έτσι δημιουργήθηκε η ανάγκη ίδρυσης πλήρους λοιμοκαθαρηθρίου στην Κέρκυρα. Επιλέχθηκε γι' αυτό το σκοπό το νησάκι του Αγίου Δημητρίου, που βρίσκεται στη ΒΑ πλευρά της πόλης της Κέρκυρας, έχει έκταση 70.000 m² και απέχει δύο ναυτικά μίλια από την πόλη. Στις αρχές του 16ου αιώνα είχε λειτουργήσει στο νησί ένα μοναστήρι. Το 1705 ιδρύθηκε εκεί το πρώτο λοιμοκαθαρητήριο των Ιονίων νησιών και χρησιμοποιήθηκε σαν τέτοιο αρκετά για όλο το 19^ο αιώνα. Από αυτό πήρε και το νησί το όνομα Λαζαρέτο. Κατά την περίοδο της Επτανήσου Πολιτείας (1799-1807) οι Ρωσοτούρκοι είχαν εγκαταστήσει εκεί στρατιωτικό νοσοκομείο.

Σύμφωνα με ένα χάρτη από την εποχή της κυριαρχίας των Γάλλων¹⁶, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα η εγκατάσταση έχει τη μορφή μιας τετράγωνης περιτοιχισμένης αυλής με μήκος πλευράς περί τα 80m. και εμβαδόν περί τα 6.000m², η οποία περικλείει διάφορα κτήρια. Ενας πιο ακριβής χάρτης του 1870, που συνοδεύεται και από σχεδιάγραμμα, επιβεβαιώνει τα ανωτέρω. Από τη μια μεριά και από την άλλη αυτής της πελώριας αυλής είναι κτισμένα δωμάτια και καταστήματα, ενώ στο κέντρο της υπάρχουν μια εκκλησία και ένα πηγάδι. Στις δύο γωνίες του περιτειχίσματος σημειώνονται δύο πύργοι.

Το μεγάλο φόβητρο εκείνων των χρόνων ήταν η πανούκλα. Γι' αυτό στην Κέρκυρα και σ' όλα τα νησιά του Ιονίου εφαρμόζονταν δρακόντεια υγειονομικά μέτρα κατ' αυτής. Ο Γάλλος πρόξενος Grasset Saint Sauveur¹⁷, που εγκαταστάθηκε στην Κέρκυρα το 1781, παρακολούθησε από κοντά την περίπτωση ενός πανουκλιασμένου

καραβιού από την Αλεξάνδρεια, που έφθασε στο νησί. Ο καπετάνιος του και ένα μέλος του πληρώματος είχαν πεθάνει κατά τη διάρκεια του ταξιδιού. Γράφει: «Μια γαλιότα (είδος ταχύπλου σκάφους της Μεσογείου με κουπιά και ιστία) σταμάτησε το καράβι στ' ανοιχτά κι' εμπόδισε κάθε επικοινωνία. Ύστερα από λίγες μέρες βγήκε το πλήρωμα στο νησάκι, που λειτουργούσε το λαζαρέτο, μαζί με όλο το φορτίο του караβιού. Οι ναύτες έβγαλαν τα ρούχα τους και φόρεσαν ένα πουκάμισο από χοντρό ύφασμα ποτισμένο πίσσα (Η πίσσα περιέχει και απολυμαντικές φαινόλες). Δύο φορές την ημέρα έκαναν λουτρό μπροστά στους υγειονομικούς επιθεωρητές και τον αρχίατρο. Τέσσερις πέθαναν. Έκαψαν οι σύντροφοί τους όλα τα υπάρχοντά τους, κι' αφού έρριξαν τα πτώματα σε βαθύ λάκκο τον σκέπασαν με ασβέστη. Έπειτα ξαρμάτωσαν το καράβι και το βούλιαξαν για απολύμανση. Σε είκοσι μέρες το ανέλκυσαν. Αλλά σε κανένα δεν επέτρεψαν να πλησιάσει επί οκτώ ημέρες. Επειδή το πλήρωμα είχε αποδεκατιστεί από την πανούκλα, ελευθέρωσαν μερικούς καταδίκους από τις γαλέρες (κωπήλατο πλοίο μακρόν και ναυμαχικόν μόνον του μεσαίωνα) και τους ανέβασαν στο καράβι για να συμπληρώσουν τα κενά. Κι' έτσι σαλπάρισε το πλεούμενο για τη Βενετία. Το συνόδευσε μια φρεγάτα (ιστιοφόρο πολεμικό) κι' ο καπετάνιος της δεν το άφησε από τα μάτια του, ώσπου ν' αράξει μπροστά στο βενετικό λαζαρέτο, όπου άρχισε νέα καραντίνα.

Όμως και επί Αγγλοκρατίας, παρ' όλα τα δρακόντεια μέτρα παρουσιάζονταν αδυναμίες. Ο Ελβετός περιηγητής Albert Mousson¹⁸ που βρισκόταν στην Κέρκυρα το 1858, περιγράφει την επίσκεψη ενός φίλου του: «... ούτε λογάρισε και αυτήν ακόμη την πληκτική αναμονή λόγω της τριήμερης καραντίνας που είχε επιβληθεί σε όλους, όσοι έρχονταν από την Τουρκία, εξαιτίας ενός λοιμού, που είχε πλήξει προ πολλού την Τρίπολη, αλλά είχε ήδη πάψει υφιστάμενος. Η τελευταία δοκιμασία, επειδή ήταν πολύ απροσδόκητη, υπήρξε και πολύ δυσάρεστη. Σ' ένα λαζαρέτο που βρισκόταν σ' ένα απομονωμένο νησί και το οποίο αποτελείτο από δωμάτια, που έμοιαζαν με στάβλους, άνθρωποι και ζώα ήταν στριμωγμένοι δίπλα-δίπλα, χωρίς καμία σχεδόν φροντίδα. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες όποιος το μπορούσε δοκίμαζε να περάσει την ημέρα του μέσα σε μια άκατο (η μεγαλύτερη λέμβος ενός πολεμικού πλοίου) σκεπασμένη με караβόπανο και παρέα με δυο ναυτικούς και έναν φύλακα, οι οποίοι βρισκόνταν επίσης σε καραντίνα. Ο Αλβανός υπηρέτης του φίλου μου είχε προνοήσει να πάρει μαζί του μάλλινα σκεπάσματα και έτσι πέρασαν οι νύχτες, παρά την καταιγίδα και τη βροχή, όχι πολύ χειρότερα απ' ό,τι σε μερικούς παλαιότερους καταυλισμούς. Το πρωί χαιρέτησα το φίλο μου στην παραλία, που βρισκόταν μπροστά από το Υγειονομείο και συζήτησα μερικές στιγμές μαζί του υπό την επίβλεψη ενός φρουρού, που καθόταν σε μια πέτρα σε απόσταση έξι βημάτων απ' αυτόν και του έσπρωχνε μ' ένα μακρύ κοντάρι ένα πιάτο με σταφύλια κι' ένα φλιτζάνι καφέ».

Σε διάφορες χρονικές περιόδους, σε περιόδους επιδημιών, λειτουργούσαν πρόχειρα λοιμοκαθατήρια και στο εσωτερικό του νησιού¹⁹, όπως π.χ. με την επιδημία χολέρας στην Κέρκυρα του 1855, οπότε ιδρύθηκαν τρία νοσοκομεία στην πόλη: το ένα στο Μαντούκι, το δεύτερο στη Γαρίτσα και το τρίτο στην Εβραϊκή για τους Εβραίους.

Το χειμώνα του 1815-1816 ξέσπασε στο χωριό Μαραθιάς της Κέρκυρας φοβερή επιδημία πανώλης,²⁰ η οποία ήταν και η τελευταία του νησιού. Η μολυσμένη περιοχή κυκλώθηκε από στρατιωτική δύναμη. Αμέσως μετά ο Campbell συγκρότησε οκταμελές στρατοδικείο στο δρόμο προς την πόλη, ώστε να εκδικάζει επί τόπου παραβάσεις σχετικές με το λοιμό. Λίγες μέρες αργότερα αποφασίστηκε η ίδρυση δύο λοιμοκαθατηρίων στο μοναστήρι της Αγίας Τριάδας Αργυράδων και στο χωριό Χλωμός. Στη συνέχεια έκλεισε τους ναούς και τους κοινόχρηστους χώρους. Η ταφή των νεκρών γινόταν σε ομαδικούς τάφους, μερικοί από τους οποίους σώζονται μέχρι σήμερα και φέρουν στερεότυπα τη μακάβρια επιγραφή: «Τάφος πανουκλιασμένων. Απόχεσθε». Ιδιαίτερη μέριμνα πάρθηκε για την αποφυγή μετάδοσης της επιδημίας μέσω αλληλογραφίας. Με διαταγή οριζόταν ότι οι επιστολές της περιοχής εκείνης έπρεπε να παραδίδονται στην Υγειονομική Επιτροπή, που έδρευε στο Ποτάμι και τον Εγριπο δύο ημέρες την εβδομάδα, να είναι γραμμένες σε ένα μόνο φύλλο χαρτί μαζί με τη διεύθυνση, προκειμένου να διευκολύνεται η απολύμανση μέσω υποκαπνισμού. Παλαιότερα η απολύμανση μέσω υποκαπνισμού γινόταν στη Βενετία με το κάψιμο θειαφίου, σμύρνας και πίσσας.

Κατά την περίοδο της ιταλικής κατοχής (1941-1943) το νησί χρησιμοποιήθηκε ως στρατόπεδο συγκέντρωσης Ελλήνων αντιστασιακών. Κατά την περίοδο του εμφυλίου πολέμου το Λαζαρέτο αποτέλεσε τόπο εκτέλεσης θανατοποινιτών πολιτικών κρατουμένων στις φυλακές της Κέρκυρας. Περίπου 200 άτομα εκτελέστηκαν και τάφηκαν σε ανώνυμους τάφους γύρω από τον τόπο της εκτέλεσης.

Σήμερα στο Λαζαρέτο της Κέρκυρας διασώζονται κτηριακά υπολείμματα σχεδόν όλων των φάσεων της ιστορίας του νησιού. Συγκεκριμένα σώζεται εκκλησία ιδιαίτερου ιστορικού και αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος χωρίς την οροφή της, διόροφο κτήριο από συμπαγείς πλίνθους, τμήμα του περιμετρικού τείχους του λοιμοκαθατηρίου, που αποτέλεσε τον τοίχο των εκτελέσεων και το νεκροταφείο των 200 εκτελεσθέντων.

Από το 1976 επιζώντες θανατοποινίτες και συγγενείς εκτελεσμένων συνέστησαν το σωματείο «Λαζαρέτο», το οποίο φρόντισε για τη διευθέτηση του χώρου και την ανακήρυξή του σε ιστορικό τόπο.

Λευκάδα

Στη Λευκάδα, που έχει εμβαδόν 356 km², η πρώτη περίοδος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας διήρκεσε επί δύο και πλέον αιώνες, εξαιρουμένων βραχέων διακοπών (1479-1684). Η Λευκάδα ήταν η τελευταία κτήση της Βε-

νετίας στο Ιόνιο. Η τελευταία Ενετοκρατία υπήρξε κατά τα έτη 1684-1797.

Ο ιστορικός Βλαντής²¹ επισημαίνει: «Αλλά των σεισμών και των πειρατών φοβερότερον δυστήχημα υπήρξεν η εν έτει 1644 ενσκήψασα επιδημία της πανώλους δι-αρκέσασα δύο ολόκληρα έτη και δρέψασα δύο και πλέον χιλιάδας ανθρώπων».

Το πρώτο λοιμοκαθαρθήριο της Λευκάδας⁸ θεμελιώθηκε το 1718 στην είσοδο του καναλιού της Αγίας Μαύρας ανάμεσα στις περιοχές Καλλιγόνι και Μπρίκι. Φαίνεται ότι η τύχη και λειτουργία αυτού του πρώτου λοιμοκαθαρθήριου δεν ευοδώθηκαν, διότι μερικά χρόνια αργότερα, όταν το νησί έπληξε η καταστροφική επιδημία του 1743, οι Αρχές πανικόβλητες έσπευσαν να καλύψουν τις ανάγκες με το στήσιμο πρόχειρων παραπηγμάτων σε διάφορες τοποθεσίες στις παρυφές του αστικού οικισμού, χωρίς να γίνεται καθόλου λόγος για το μόνιμο λοιμοκαθαρθήριο. Η πανώλης που μάστιξε το νησί το 1744 είχε 1.800 θύματα.

«Το μίasma της πανώλης²² εκομίσθη εις την νήσον Λευκάδα κατά Ιούνιον 1743 εκ Μεσσήνης της Ιταλίας, δηλ. μερικές δεκαετίες αφότου το νησί είχε γίνει μέρος της Ενετικής Δημοκρατίας. Εν εκ των ληφθέντων τότε μέτρων προς καταπολέμησιν της νόσου ήτο η δια βράσεως απολύμανσις και κάθαρσις των ενδυμάτων, επίπλων και σκευών ανηκόντων εις πανωλόβλητους. Προς τούτο είχαν οργανωθεί ειδική Υπηρεσία, εγκατασταθείσα εις τας Άνω Αλυκάς. Εννοείται ότι μετά την απολύμανσιν πάντα τα ανωτέρω είδη παρεδίδοντο εις τους δικαιούχους εντελώς κατεστραμμένα. Κατά τον ως άνω ρηθέντα τρόπον είχαν απολυμανθεί το περιεχόμενον 600 και πλέον οικιών. Υπήρχαν και παραινέσεις των Αρχών να μην συγκεντρώνονται οι κάτοικοι και να μην αφήνουν τα παιδιά έξω, άλλως θα μεταφέρονται πάραυτα μετά των οικογενειών των εις το λοιμοκαθαρθήριον».

Επί Αγγλοκρατίας⁵ ένα νησάκι, που βρίσκεται βόρεια του Β.Α άκρου του ισθμού, εχρησιμοποιείτο για καραντίνα. Ήταν το νησί του Αγίου Νικολάου, όπου αργότερα ήταν το σπίτι του Σικελιανού.

Ο Hennen, αρχίατρος Μεσογείου επί Αγγλοκρατίας, βεβαιώνει ότι οι κανονισμοί στο λοιμοκαθαρθήριο της Λευκάδας ετηρούντο αυστηρά και οι αξιωματικοί του λοιμοκαθαρθήριου εργάζονταν κατά τρόπο υποδειγματικό. Έτσι, παρά το ότι οι ακτές της ηπειρωτικής Ελλάδας ήταν πολύ κοντά, δεν παρουσιάζονταν συχνά κρούσματα.

Κεφαλληνία

Η Κεφαλονιά είναι το μεγαλύτερο από τα Ιόνια νησιά με εμβαδόν 781 km². Το λοιμοκαθαρθήριό της ιδρύθηκε το 1705 επί Προνοητού D. Dolfin και ανακαινίστηκε το 1791 επί του Προβλεπτή Angelo Zorzi.

Φαίνεται²³ ότι κατά τη διάρκεια του 18ου αιώνα εντείνεται το ενδιαφέρον των Ενετικών Αρχών για την προστασία της υγείας των κατοίκων, γιατί το 1760 ιδρύ-

εται και δεύτερο λοιμοκαθαρθήριο στα Φωκάτα (επαρχία Κρανιάς). Μνεία επίσης γίνεται και για τη θεμελίωση νοσοκομείου το 1713. Το ενδιαφέρον αυτό των Αρχών θα πρέπει να συνδυαστεί οπωσδήποτε με την εξάπλωση επιδημιών, ιδιαίτερα της πανώλης, η οποία επισημάνθηκε στην Κεφαλονιά μέσα στο 18ο αιώνα τουλάχιστον δύο φορές, το 1760 στη Λακήθρα και το 1791. Ιδιαίτερα απειλητική φαίνεται ότι υπήρξε η επιδημία του 1760.

Ο Γάλλος πρόξενος Grasset Saint-Sauveur¹⁷ (1781) δίνει μία περιγραφή του λοιμοκαθαρθήριου του Αργοστολίου, η οποία αντιστοιχεί πλήρως στον πίνακα που χρονολογείται στα χρόνια του 1760: «Το λαζαρέτο είναι το πρώτο κτίσμα που βλέπει κανείς στην παραλία εισερχόμενος στον κόλπο, κοντά στο λιμάνι του Αργοστολίου. Κοντά του βρισκόταν το στρατιωτικό νοσοκομείο. Το σχήμα του διαγράφει ένα τέλειο τετράγωνο, που ενισχύεται από τέσσερις μικρούς πύργους. Το εσωτερικό αποτελείται από κάποια δωμάτια για τους ταξιδιώτες και δύο υπόστεγα, όπου τοποθετούν και αερίζουν τα εμπορεύματα. Συνεχόμενα υπάρχει μια μικρή ελληνική εκκλησία αφιερωμένη στον Άγιο Ρόκο, που εφημερεύεται από έναν ιερέα, ο οποίος έχει επίσης εκεί ένα κατάλυμα. Η διοίκηση του λαζαρέτου καταλαμβάνει όλη την πρόσοψη. Το ισόγειο αποτελείται από έναν προθάλαμο, όπου 5 ή 6 στρατιώτες της φρουράς προστατεύονται από τις άσχημες καιρικές συνθήκες...». Ήδη από το 1816, όπου ενέσκηψε πανώλης²⁴ εις τα Κομιτάτα της Ερύσου, ιδρύθηκαν νοσοκομεία στα χωριά και λοιμοκαθαρθήρια στις παραλίες. Με προκήρυξη μάλιστα του στρατηγού Smith διατάχθηκε και μεταφορά των ασθενών στη νησίδα Διασκαλιό, όπου επίσης ιδρύθηκε λοιμοκομείο.

Οι Αγγλοι προγραμματίσαν από το 1830 νέα ανακαίνιση και επέκταση του λαζαρέτου του Αργοστολίου, που τελικά πραγματοποιήθηκε το 1841. Συγχρόνως οργανώθηκαν Υγειονομεία στις μεγάλες πόλεις, Αργοστόλι και Ληξούρι, ενώ στα δευτερεύοντα λιμάνια υπήρχαν Υγειονοφυλάκια. Σύμφωνα με παρατηρήσεις του Sir Charles Napier υπήρχαν στην Κεφαλονιά 12 λιμάνια, από αυτά όμως σπουδαιότερο ήταν το λιμάνι του Αργοστολίου, που ήταν πάντοτε ανοιχτό για το γενικό εμπόριο. Το λιμάνι του Ληξουρίου βρισκόταν σε κάποιο μικρό περιορισμό, όπως επίσης της Αγίας Ευφημίας, σημαντικό λιμάνι, γιατί από εκεί γινόταν η εισαγωγή των ζώων. Τα υπόλοιπα όμως λιμάνια βρίσκονταν κλειστά. Στα κλειστά λιμάνια υπήρχε πάντα ένας φύλακας, που εμπόδιζε το λαθρεμπόριο και ήταν υποχρεωμένος να μένει μόνιμα εκεί.

Στο τοπικό ιστορικό Αρχείο της Κεφαλονιάς ο Κ.Ν. Αλιβιζάτος⁶ βρήκε μερικές εγκυκλίους, που έστειλε ο Έπαρχος από το Μαγιστράτο του Αργοστολίου, το 1819, προς τους «δεπουτάτους» (επιτρόπους) των υγειονομικών σταθμών του νησιού, ύστερα από μήνυμα του βρετανού «κόνσολου» της Πελοποννήσου, που του ανήγγελλε ότι εμφανίστηκαν κρούσματα θανατικού στο χωριό Καμάρι (της Κορινθίας). Από την ανάγνωση αυτών των εγκυκλίων πληροφορούμεθα ποια μέτρα πάρθηκαν τότε (1819) για

την αναχαίτιση της επιδημίας της Πελοποννήσου.

Είναι επίσης γνωστό²⁴ ότι μετά την πτώση της Κιάφας, το 1821, οι Σουλιώτες συμφώνησαν με τον Άγγλο πρόξενο Μέγερ και τους Οθωμανούς, να μετοικήσουν στα νησιά του Ιονίου και τον Σεπτέμβριο του 1821 αναχώρησαν όλοι μαζί για την Άσσο, αφού προηγουμένως αποπλίστηκαν και υποβλήθηκαν σε εβδομήντα (70) ημερών κάθαρση.

Το 1823 ο Χρ. Περραιβός υπέβαλε αναφορά προς τον Μαίτλαντ και τον Napier για να επιστραφούν στους Σουλιώτες τα όπλα, που τους έκλεψαν οι Άγγλοι στρατιώτες στην Ασσο.

Γενικά¹² τα μέτρα, που ίσχυαν σε περίπτωση ομαλών υγειονομικών συνθηκών, πολλαπλασιάζονταν σε περίπτωση επιδημίας ή απειλής επιδημίας. Μία τέτοια περίπτωση σοβαρής απειλής αντιμετώπισαν τα υπόλοιπα Ιόνια νησιά, όταν στην Κεφαλονιά έκανε θραύση η επιδημία χολέρας του 1850. Όπως φαίνεται η επιδημία μεταδόθηκε από τη Μάλτα στην Κεφαλονιά και είχε προσβάλει 1858 άτομα, από τα οποία τα 992 υπέκυψαν στη νόσο. Με την εκδήλωση των πρώτων κρουσμάτων η Διοίκηση έλαβε τα απαραίτητα μέτρα απομόνωσης του νησιού, που είχε προσβληθεί, και παράλληλα μια σειρά μέτρων στην πόλη της Κέρκυρας.

Το λαζαρέτο του Αργοστολίου αφέθηκε στην εγκατάλειψη κατά τον 19ο αιώνα. Το κτήριο και η εκκλησία ερειπώθηκαν από τους σεισμούς και κατεδαφίστηκαν γύρω στο 1900.

Ιθάκη

Το νησί έχει εμβαδόν 96 km². Και στην Ιθάκη υπήρχε ένα μικρό, αλλά πολύ καλοσχεδιασμένο λαζαρέτο, που ήταν κτισμένο σε μια νησίδα στη μέση του λιμανιού (Βαθύ), που μέχρι σήμερα ονομάζεται Λαζαρέτο. Το λοιμοκαθατήριο αυτό στο μικρό νησάκι στο λιμάνι, που βρίσκεται σήμερα μια εκκλησία, κτίστηκε επί Αγγλοκρατίας⁵. Ο χειρουργός γιατρός Νικόλαος Καραβίας Γρίβας, ο οποίος έζησε τα χρόνια εκείνα, μας πληροφορεί: «Επί της Αγγλικής διοικήσεως οικοδομήθη το λοιμοκαθατήριον, του οποίου αι πέτραι των θυρών και των παραθύρων είναι εκ των μνημείων των αρχαίων Ελλήνων. Εις μέρος δε αυτών φαίνονται αι επιγραφαί».

Μεταγενέστερα το λοιμοκαθατήριο χρησιμοποιήθηκε ως φυλακή.

Ζάκυνθος

Η Ζάκυνθος, με εμβαδόν 406 km² ήταν το πιο πολυσύχναστο λιμάνι του Ιονίου. Στο νησί ανθούσε πάντοτε το εμπόριο της σταφίδας. Κάθε χρόνο φορτώνονταν 6-7 καράβια. Το μεγαλύτερο δε μέρος της παραγωγής εξαγόταν στην Αγγλία.

Το λοιμοκαθατήριο της Ζακύνθου⁵ θεμελιώθηκε το 1588 επί Ενετοκρατίας στην άκρη της πόλης, στην τοποθεσία Άγιος Κωνσταντίνος στους Κήπους. Επειδή όμως το λοιμοκαθατήριο αυτό κρίθηκε ανεπαρκές, λόγω της

μεγάλης κίνησης και των διαρκώς αυξανόμενων κρουσμάτων πανώλης στα πλοία, με διάταγμα του 1690 ιδρύθηκε και νέο εποχιακό λοιμοκαθατήριο στο Μαραθονήσι στον κόλπο του Λαγανά.

Το λοιμοκαθατήριο της Ζακύνθου ήταν το σημαντικότερο της Επτανήσου²⁵. Η Ζάκυνθος, μετά την κατάληψη ιδίως της Κρήτης υπό των Τούρκων το 1717, ήταν το σημείο στο οποίο προσέγγιζαν τα πλοία, είτε ερχόμενα από τη Δύση, είτε μεταβαίνοντα στην Ευρώπη από την Ανατολή. Συνεπώς μεγαλύτερος ήταν ο κίνδυνος της μετάδοσης εκεί της πανώλης, καθ' όσον ήταν το πλησιέστερο νησί προς την Πελοπόννησο, όπου αυτή τότε ήταν σχεδόν ενδημική.

Έχουμε και τη μαρτυρία του συγγραφέα ενός ταξιδιωτικού χρονικού περί το 1600 μ.Χ. W. Biddulph²⁶, ο οποίος αναφέρεται στους δρακόντειους υγειονομικούς κανονισμούς της Ζακύνθου: «Χρειάστηκαν 10 μέρες για να μπούμε στην πολιτεία και να τακτοποιήσουμε τις δουλειές μας. Κι' αυτό γιατί συνηθίζουν να μην επιτρέπουν την κυκλοφορία στο νησί των ξένων, που δεν έχουν πιστοποιητικό υγείας, από τα λιμάνια της Ανατολής. Κι εμείς δεν είχαμε. Κι' έτσι μερικοί από τη συντροφιά μας, που είχαν στο νησί εμπορικές υποθέσεις, μπήκαν στο λαζαρέτο, δηλ. στο λοιμοκαθατήριο. Κι' αν ακόμα είσαι γερός πρέπει να μείνεις στο Λαζαρέτο, όσο διατάξουν οι υγειονομικές Αρχές, άλλοτε 20 και άλλοτε 40 μέρες. Κι' αν αρρωστήσεις, έστω κατά το τέλος των 40 ημερών, πρέπει να παραμείνεις άλλες 40. Σ' αυτό το διάστημα ένας φρουρός επιτηρεί τους ξένους, να μην έλθουν σε επαφή με κανένα. Ακόμα και οι φίλοι τους, που πηγαίνουν να τους επισκεφθούν, μιλάνε από μακριά. Κι' αν ζυγώσει κανείς, ο φύλακας φωνάζει: Αλάργα, αλάργα! Αν πάλι πλησιάσει κανείς και τους αγγίξει χάνει το δικαίωμα εξόδου και είναι υποχρεωμένος να παραμείνει όλο το διάστημα με τους άλλους... Αν κανείς αποτολμήσει να βγει στη στεριά, χωρίς να περάσει από το Λαζαρέτο, κινδυνεύει να απαγχονιστεί ή να υποστεί κακομεταχείριση».

Ένας άλλος ξένος, ο Γάλλος συγγραφέας Grasset Saint-Sauveur¹⁷, που έμεινε πρόξενος αρκετά χρόνια στην Επτανήσο, στο τρίτομο έργο του περί Επτανήσου γράφει σχετικά με το παλιό λοιμοκαθατήριο της Ζακύνθου: «Διακόσια βήματα πέραν από τον Άγιον Κωνσταντίνον ευρίσκεται το Λαζαρέτο, το οποίον αποτελείται από τέσσαρας τετραγώνους αυλάς, κλεισμένες με τοίχους όχι πολύ υψηλούς, όπου τοποθετούνται και αερίζονται τα υπό κάθαρσιν εμπορεύματα. Υπάρχουν και μερικά δωμάτια δια τους ταξιδιώτας. Ο διευθυντής μένει επάνω, προς το μέρος της θαλάσσης, κάτω δε διαμένει η φρουρά, αποτελούμενη από 7-8 άνδρας. Τα πλοίαρια προσεγγίζουν εις μικρόν όρμον. Μοναχί του Τάγματος του Αγίου Αντωνίου παραπλεύρως του λοιμοκαθατηρίου έχουν ναόν και μονήν καλώς διατηρούμενα. Οι μοναχί ούτοι εξομολογούν και μεταλαμβάνουν τους ασθενείς, τους ανήκοντας εις το καθολικόν δόγμα. Υπάρχει και ορθόδοξος εκκλησία, της οποίας ο ιερεύς εκτελεί τα αυτά

καθήκοντα δια τους ορθοδόξους».

Οι ναοί αυτοί, όπως μας πληροφορεί ο Ζώης, ήταν ο ναός των καθολικών του Αγίου Αντωνίου των μοναχών Αναμορφωτών και των ορθοδόξων του Αγίου Νικολάου.

Επίσης, ο Άγγλος John Howard σε σχετική μελέτη του δίνει την εξής περιγραφή του λοιμοκαθαρητηρίου της Ζακύνθου: «Το παλιό λοιμοκαθαρητήριο είναι μακριά από την πόλη και βρίσκεται σε ένα ύψωμα κοντά στη θάλασσα. Τα εμπορεύματα μεταφέρονται από το πλοίο στο λοιμοκαθαρητήριο με μεγάλο πλοίο, που ανήκει στην Κυβέρνηση, αλλά τη μεταφορά εκτελούν οι ναύτες του πλοίου, που βρίσκεται υπό κάθαρση. Ένα μικρότερο πλοίο, του υγειονομικού επίσης, προηγείται σε κάποια απόσταση. Η είσοδος του λοιμοκαθαρητηρίου είναι δρόμος υπόστεγος με 10 πόδια πλάτος και κατάλληλος για την τοποθέτηση των εμπορευμάτων. Στο ένα μέρος είναι το δωμάτιο της φρουράς, που αποτελείται από ένα δεκανέα και 4 στρατιώτες και στο άλλο μέρος είναι το δωμάτιο του υποδιευθυντή. Πάνω από τον υπόστεγο δρόμο βρίσκεται η οικία του διευθυντή του υγειονομείου...».

Υπάρχει και άλλο λοιμοκαθαρητήριο, που ονομάζεται νέο, στο Μαραθονήσι, για τους χωρικούς, που επιστρέφουν από το θερισμό από την Πελοπόννησο. Οι θεριστές αυτοί υποβάλλονται σε κάθαρση 7 ημερών... Ένας φρουρός φρουρεί μεταξύ της εξωτερικής και εσωτερικής πόρτας τη νύχτα...».

Τα δρακόντεια διοικητικά και υγειονομικά μέτρα, που έπαιρνε η Πολιτεία επί Ενετοκρατίας στα Επτάνησα, περιγράφει και χρονικογράφος της εποχής κατά την περίοδο της επιδημίας του 1688 στη Ζάκυνθο²⁷: «Δεν έλειπαν οι σανιτάδες της χώρας, να κάμουν τα χρειαζόμενα, να βάνουν φύλαξες εις τες στράτες, να κοιτάζουν τους ασθενείς, να βοηθούν τους πτωχούς πανουκλιασμένους εις το Λαζαρέτο και όσους είχαν υποψίαν εις άλλους μερικούς τόπους, όπου να μη συγκοινωνούσαν με την χώραν, δια να μη μεταδίδουν το κακόν εις τους γειτόνους. Μα τούτη η επιμέλεια δεν ήταν αρκετή, έστοντας και να εχρειάζετο άλλη μεγαλύτερα δύναμις, δια να αφανισθεί τέτοια δεινή συμφορά».

Οι κάτοικοι πολλές φορές αναζητούσαν παράλογες ερμηνείες ή θεοκρατικές για τη μετάδοση της νόσου, όπως στην επιδημία του 1688 της Ζακύνθου, που αποδίδεται στην τιμωρία τους, λόγω της κλοπής μιας εικόνας από αγνώστους. Ο τερματισμός της επιδημίας αποδίδεται επίσης στη θεία Πρόνοια και πολλοί ναοί εκτίσθηκαν τα χρόνια αυτά από τους πιστούς, που ήθελαν να ευχαριστήσουν το Θεό για την απομάκρυνση του κινδύνου, όπως οι ναοί του Αγίου Γεωργίου το 1688 και του Αγίου Χαραλάμπους το 1728, μετά από επιδημίες στη Ζάκυνθο. Η ευπιστία του λαού και οι δεισιδαιμονίες, αλλά και το ανίσχυρο της επιστήμης, άφηναν ευρύ περιθώριο σε μάγισσες, που «κάρφωναν την πανούκλα με καρφιά».

Μέσα σ' αυτό το κλίμα των δεισιδαιμονιών και της άγνοιας του λαού δεν ήταν περιέργη η σκέψη της πανέξυπνης Ενετικής Διοίκησης, που θέλησε να επιστρα-

τεύσει για την προστασία της υγιεινής κατάστασης του πληθυσμού ακόμη ένα ισχυρό και επιβλητικό παράγοντα στη συνείδηση του λαού, την Εκκλησία. Έτσι κάθε φορά που τα κρούσματα μιας επιδημίας εμφανίζονταν στην αντίπερα όχθη της Ηπείρου και της Στερεάς Ελλάδας, όπου επί οθωμανικής κυριαρχίας τα προληπτικά μέτρα ήταν πενιχρά και οι επιδημίες πολύ συχνές, παράλληλα με τα διοικητικά και υγειονομικά μέτρα, ο Προβλεπτής ζητούσε με σχετικό έγγραφό του από τον Πρωτοπαπά της Κέρκυρας τη λήψη μιας σειράς εκκλησιαστικών μέτρων. Στη σειρά των μέτρων αυτών περιλαμβάνονταν οι δεήσεις, οι λιτανεύσεις εικόνων, οι ομιλίες στην εκκλησία και το σπουδαιότερο όλων οι αφορισμοί, που διαβάζονταν σε δημόσια συγκέντρωση από τους παπάδες του νησιού. Το τελευταίο αυτό μέτρο φαίνεται ιδιαίτερα αποτελεσματικό την εποχή εκείνη, γιατί ο Πρωτοπαπάς της Κέρκυρας το μεταχειρίζεται και σε κάθε περίπτωση ηθικής αταξίας των πιστών. Μόνο ένας Πρωτοπαπάς, ο Αναστάσιος Αυλωνίτης, απήγγειλε στο διάστημα της ποιμάνσεώς του 800 αφορισμούς.

Κύθηρα

Το Ιόνιο νησί, που βρίσκεται στην άκρη του Ιονίου, έχει εμβαδόν 278 km². Ο Μ. Πετρόχειλος²⁸ στην Ιστορία του γράφει: «Η υπό των Αγγλων κατοχή της νήσου απέβη ωφέλιμος δια της επιτελέσεως εν αυτή διαφόρων κοινωφελών έργων. Η αρχή των εκτελουμένων έργων εγένετο επί της διοικήσεως του Άγγλου τοποτηρητού Νέουτον Φιλίππου κατά το διάστημα της οποίας κατεσκευάσθησαν τα δύο εν Καψαλίω υπάρχοντα κτίρια, το του Λιμενοκαθαρητηρίου και το δι' αποθήκην στρατιωτικών τροφίμων καλούμενον Γρανάγιον (1817). Η κατασκευή τούτων εγένετο δι υποχρεωτικής εργασίας των κατοίκων, μέχρις ότου κατόπιν επιδόσεως κατά το 1827 καταγγελίας προς την Αρμοστείαν του Εμμ. Καλούτση δια την άρσιν ταύτης, περιωρίσθη και συν τω χρόνω εξέλιπε».

Το Καψάλι χρησιμοποιήθηκε αργότερα ως βάση ανεφοδιασμού των Άγγλων⁷. Το 1932 πουλήθηκε σε ιδιώτες (οικογ. Βαρυπάτη), που το χρησιμοποίησαν ως αποθηκευτικό χώρο και στάβλο για αιγοπρόβατα. Το 1986 κηρύχθηκε διατηρητέο από το Υπουργείο Πολιτισμού. Το 1998 πουλήθηκε στον Γάλλο Yeatman, που κάνει αποκατάσταση και επανάχρησή του ως κατοικία της οικογένειάς. Το σημερινό οικόπεδο του οικήματος είναι 2.500 m² και το κτίσμα μαζί με την εσωτερική αυλή 884,9 m². Το κτήριο αποτελείται από ισόγεια κτίσματα σε περιμετρική διάταξη γύρω από την εσωτερική αυλή (είναι σε σχήμα Π), που στο κέντρο της βρίσκεται ένα πηγάδι.

Στα Κύθηρα⁵ υπήρχαν και δυο υγειονοφυλάκια (υγειονομικά επιτηρητεία) στον Άγιο Νικόλαο Αυλέμονος και Αγία Πελαγία, που ανοίχτηκαν το 1850. Στα επιτηρητεία υπήρχε μόνιμος φύλακας.

Τρόποι Απολύμανσης

Λίγα λόγια για τους τρόπους της τότε απολύμανσης.

Απολύμανση λέγεται κάθε μέθοδος, που αποσκοπεί στην καταστροφή των παθογόνων μόνο μικροοργανισμών, σε αντίθεση με την αποστείρωση, που επιζητείται η καταστροφή όλων ανεξαιρέτως των μικροοργανισμών.

Τα απολυμαντικά γενικά εφαρμόζονται στις επιφάνειες δέρματος, ρουχισμού, εργαλείων και χώρων.

Ήδη από την αρχαιότητα¹ χρησιμοποιούνταν η θείωσις χώρων, δηλ. το κάπνισμα με καιόμενο θειάφι, οπότε παράγεται το απολυμαντικό SO².

Στην χ της Οδύσσειας²⁹ ο Οδυσσεάς μετά τη μνηστηροφονία:

... είπε, κι η θάγια Ευρύκλεια σύγκλινε στου αφέντη της το λόγο φωτιά και θειάφι αμέσως έφερε, και θειάφιζε ο Οδυσσεάς, το αρχονταρίκι πρώτα κι' έπειτα αυλή και τ' άλλο σπίτι.

Επίσης στον Ηρακλίσκο από τα Θεοκρίτου ειδύλλια (95):

Και πρώτα θειάφι καθαρό να κάψετε στο σπίτι κι' ύστερα μ' αλατόνερο, όπως το συνηθίζουν μ' ένα κλωνί και με νερό ραντίσετε τριγύρω.

Συχνά³⁰ συναντάται ο υποκαπνισμός ως μέσο απολύμανσης. Κατά το κάπνισμα στεγνώνουν οι εκτεθειμένες επιφάνειες. Η αφυδάτωση μπορεί να φθάσει από 10-40%, ενώ συγχρόνως, σε οργανικά υλικά, παράγονται ουσίες βακτηριοστατικές και βακτηριοκτόνες, όπως φορμαλδεϋδη, ακεταλδεϋδη, φαινόλες, μυρμηκικό οξύ κ.ά.

Παράλληλα με τις χημικές μεθόδους απολύμανσης χρησιμοποιούνται και οι φυσικές, όπως έκθεση στις υπεριώδεις ακτίνες του Ήλιου και η υψηλή θερμοκρασία, που εμπόδιζαν την αύξηση των βακτηριδίων.

Στα Κύθηρα⁵ η απολύμανση των αντικειμένων γινόταν με καπνό, που προερχόταν από καιόμενο λιβάνι, γόμα, νιτρικό άλας και θειάφι. Επί πλέον με την έκθεση των αντικειμένων στον ήλιο και τον αέρα. Εδώ στο παραγόμενο από την καύση του θείου SO² προστίθεται και το παραγόμενο από τα νιτρικά O² με τις αντισηπτικές-οξειδωτικές του ιδιότητες.

Για την απολύμανση των επιστολών¹⁰ αυτές «ελαμβάνοντο δια λαβίδος, η οποία είχεν εμβαπτισθεί προηγουμένως εντός όξους, ετίθεντο εις ορισμένην θέσιν και επί τέταρτον της ώρας εκαπνίζοντο επί καιομένων αχύρων».

Τέλος, στην επιδημία χολέρας του 1850 στην Κεφαλονιά³¹, ορίζεται τρόπος απολύμανσης των δημόσιων χώρων και εκείνων όπου φιλοξενήθηκε κρούσμα. Η απολύμανση έγκειται στο άναμμα λαμπάδων, στο άσπρισμα με ασβέστη εξωτερικά όλων ανεξαιρέτως των σπιτιών και το κάπνισμα με υποχλωριώδες ασβέστιο των εσωτερικών τους χώρων. Το τελευταίο είναι λευκή κρυσταλλική σκόνη, η οποία με την επίδραση του CO² του αέρα διασπάται ελευθερώνοντας το 99% του διαθέσιμου χλωρίου της.

Summary

Quarantine establishments on the ionian islands

Vanna Pandi-Agathokli

Due to the disastrous for Europe plague epidemic, the Venetian Government is the first among the European states which, since the beginning of the 15th century, to apply ban on communication between passengers originating from suspicious for diseases ports.

Around 1750 the Venetians built various lazaretto in the Dalmatian coast and the Ionian Islands.

Βιβλιογραφία

1. Brockhaus Enzyklopädie 1966-76
2. Βλασόπουλος Ν., «Η Ζακυνθινή ναυτιλία από τις αρχές του 16ου αιώνα ως τα τέλη του 19ου», Πρακτικά ΣΤ' Πανιόνιου Συνεδρ. Τόμ. 2ος, σελ. 555, Ζάκυνθος, 1997.
3. Νικηφόρου Αλ., «Η διακίνηση του εμπορίου στο λιμάνι της Κέρκυρας κατά το 17ο αιώνα», Πρακτ. Συνεδρ. 1996 «Κέρκυρα μια μεσογειακή σύνθεση», Πολιτιστικός Σύλλογος «Κόρκυρα». Κέρκυρα, 1998.
4. Καιροφύλλα Κ., «Η Επτάνησος υπό τους Βενετούς», εκδ. Ξένου Γ.Π., Αθήνα 1953.
5. Λασκαράτος Ι., «Πρόληψη της αρρώστιας και κοινωνική προστασία στα Επτάνησα επί Αγγλοκρατίας (1815-1864)». Διατριβή επί υφηγεσία, Αθήνα, 1985.
6. Αλιβιζάτος Κ. Ν., «Πώς προφυλάχτηκε η Κεφαλονιά από μία επιδημία πανούκλας το 1819», Κεφαλλονιακά Χρονικά, Τόμ. 3 (1978-1979), Αργοστόλι, 1979.
7. Πεφάνη Θέκλα, «Οι διαδρομές των λοιμοκαθατηρίων στο Μεσογειακό χώρο», Διάλεξη 2006/86, Ε.Μ.Π., Τμήμα Αρχιτεκτόνων-Μηχανικών.
8. Κωνσταντινίδου Κατερ., «Το κακό οδεύει έρποντας... Οι λοιμοί της πανώλης στα Ιόνια νησιά (17ος -18ος αι.)», Ελλην. Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, 2007.
9. Σιμόπουλος Κυρ., «Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα 1700-1800», τομ. Β', 6η έκδ., Αθήνα, 1991, σελ. 490.
10. Σιμόπουλος Κυρ., «Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα 1810-1821», τόμ. Γ'2, 4η έκδ., 1992, σελ. 467.
11. Μοσχόπουλος Διον. Μαρινάκης Θ., «Η υγειονομική πολιτική στα Επτάνησα κατά τη δεύτερη Γαλλική κατοχή (1807-1814)», *Materia Medica Graeca*, τομ. 19, τεύχ.3, 1991.
12. Λασκαράτος Ι., Μαρκέτος Σ., «Υγειονομικά μέτρα για την πρόληψη των επιδημιών στα Επτάνησα το 19ο αιώνα» *Materia Medica Graeca* τεύχος 4, Αύγ. 1982, σελ. 431.
13. Hennen John, "Sketches of the medical topography of the Mediteranean (Gibraltar, the Ionian Islands and Malta", London, 1830.

14. Κόμης Κ., «Χολέρα και λοιμοκαθαρτήρια 19^{ος}-20^{ος} αιών», Πανεπ. Ιωαννίνων. Έπιστημονική Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής, Ιωάννινα, 2005.
15. Ασωνίτης Σ., Λασκαράτος Ι., «Νεότερες ειδήσεις για την υγειονομική και νοσολογική κατάσταση της Κέρκυρας κατά την πρώιμη Βενετοκρατία», Δελτίο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος, Αθήναι, 1987
16. Panzac Dan., "Quarantaines et Lazarets. L' Europe et la peste d' Orient (XVII-XX siècles), Ed. Aix-en-Provence, 1986.
17. Grasset Saint-Sauveur «Voyage historique, litteraire et pittoresque dans les isles et possessions, ci-devant vénitiennes du Levant» Paris, 1793. τόμ. 1
18. Mousson Albert, «Κέρκυρα και Κεφαλονιά, μια περιήγηση το 1858» εκδ. Ιστορητής, Αθήνα, 1995.
19. Σουρτζίνος Γ., «Τοπωνύμια» Γλωσσικές μαρτυρίες στην ιστορική διαδρομή της Κέρκυρας» τόμ. Α΄, Ιστορική-Λαογραφική Εταιρεία Κέρκυρας, 2006, σελ. 116.
20. Τσίτσας Αθαν., «Ο λοιμός του χειμώνα 1815-1816 στην Κέρκυρα» (Η πανούκλα του Μαραθιά), Κέρκυρα, 1990.
21. Βλαντής Σπ Α., Η Λευκάς υπό τους Φράγκους, τους Τούρκους και τους Ενετούς (1204-1797), Ιστορικών δοκίμιον, Εν Λευκάδι 1902, σελ. 98-99.
22. Μαχαίρας Κων., «Η Λευκάς επί Ενετοκρατίας 1684-1797» σελ.104-114, Αθήνα, 1951.
23. Μοσχόπουλος Γεώρ., «Ιστορία της Κεφαλονιάς, από τα αρχαία χρόνια ως το 1797» τόμ. 1ος. , Αθήνα, 1985.
24. Τσιτσέλη Η., «Κεφαλληνιακά Σύμμικτα» τομ. Α΄ 1904.
25. Τυπάλδος-Πρετεντέρης: «Περί της εν Κερκύρα χολέρας κατά το 1855», Κέρκυρα, Εκ του Τυπογραφείου της Κυβερνήσεως, 1856.
26. Χαροκόπος Σπ., Χαροκόπος Φώτης «Επτανησιακή Ιατρική», εκδ. Υπουργείου Κοινωνικών Υπηρεσιών , Αθήνα 1976, σελ. 49.
27. Σιμόπουλος Κυρ., «Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα 333 μ.Χ.-1700», τόμ. Α΄ , 7η έκδ. Αθήνα 1990, σελ.442.
28. Λασκαράτος Ι., Μαρκέτος Σ., «Η εκκλησιαστική συμβολή στην περιστολή των επιδημιών στα Επτάνησα επί Ενετοκρατίας και Αγγλοκρατίας», Materia Medica Greca, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1983, σελ. 544.
29. Πετρόχειλος Μιχ., «Ιστορία της νήσου Κυθήρων» εκδ. Γεωργακόπουλος Θ., Αθήνα, 1940.
30. Ομήρου Οδύσσεια Χ, Μετάφραση Καζαντζάκη-Κακριδή, εκδ. Εστία, Αθήνα, 1965.
31. Meyers Enzyklopädisches Lexikon 1981
32. Δεμπόνος Α.Δ., «Η χολέρα του 1850 στην Κεφαλονιά. Οι πολιτικές προεκτάσεις των υγειονομικών και διοικητικών μέτρων», Πρακτικά ΣΤ΄ Πανιόν. Συνέδρ, τόμ. 2ος, Ζάκυνθος, 1997, σελ. 423.